

**ЛІНГВОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА НАРОДНИХ ПРИКМЕТ
ЯК СКЛАДОВОЇ КАЛЕНДАРНО-ПАРЕМІЙНОЇ МОДЕЛІ СВІТУ
(на матеріалі чеської та української мов)**

Стаття присвячена дослідженню мовної та національно-культурної специфіки чеських та українських народних прикмет. Аналізується ономастичний код народних прикмет, розглядається календарне значення хрононіма як вербального репрезентанта часу, подається культурне тлумачення позначуваного ним часового відрізка.

Ключові слова: календарно-паремійна модель світу, народний календар, народна прикмета, прогностика, хрононім.

Статья посвящена исследованию языковой и национально-культурной специфики чешских и украинских народных примет. Анализируется ономастический код народных примет, рассматривается календарное значение хрононима как вербального репрезентанта времени, подается культурная интерпретация отрезка времени, который он обозначает.

Ключевые слова: календарно-паремийная модель мира, народный календарь, народная примета, прогностика, хрононим.

The article is analyzing the linguistic and cultural component of Czech and Ukrainian folk omens; the onomastical code of folk omens is analyzed.

Key words: calendar world model, folk calendar, folk sign, prognostics, chrononim.

У сучасних міжпарадигмальних дослідженнях мови і традиційної народної культури, зокрема і календарного циклу обрядів, особливого значення набуває семантична реконструкція вербальних і невербальних знаків, які є носіями етнокультурної інформації (О.Березович, І.Голубовська, С.Єрмоленко, С.Толстая, Т.Черниш, S.Pastyřík, Z.Profantová). До таких одиниць належать і народні прикмети, які традиційно становлять об'єкт вивчення етнографії (П. Чубинський, М.Максимович, В. Скуратівський, О.Воропай, V.Krolmus, K.J.Erben, A. Šebestová, Č.Zíbrt), фольклору (І.Франко, М.Номис, F.L.Čelakovský, F.Bartoš), фразеології (Л.Даниленко, В.Мокієнко, М.Čechová, E.Mrhačová), когнітології (М.Алефіренко, О.Тонкова, В.Харченко, I.Vaňková).

Однак, незважаючи на підвищений інтерес до вивчення культурної маркованості паремійного складу різних мов, мова народних прикмет у сучасному слов'янському мовознавстві залишається вивченою недостатньо. Йдеться про нечисленні напрацювання східно- (С.Єрмоленко, В.Жайворонок, М.Кулькова, І.Пасічник, Т.Садова, О.Тонкова, Н.Фаттахова, В.Харченко, О.Христофорова) та західнослов'янських (M. Bayerová, M. Čechová, R. Grenarová, L.Havelková, M. Pančíková, S.Pastyřík, Z. Profantová, J.Sadowska, S. Świrko, G.Wirth), дослідників, однак переважно усі вони носять аспектний характер. Практично відсутніми є зіставні чесько-українські дослідження, які б стосувалися даного різновиду паремій.

У чеському мовознавстві прикмети розглядаються як з історико-фольклорного (J.Spilka, Z.Urban), так і з мовного погляду (М.Čechová, R.Grenarová, E.Mrhačová, S.Pastyřík). У полі зору чеських мовознавців перебувають структурно-семантичні та прагматичні особливості народних прикмет (М.Čechová), їхній онімійний компонент (М.Bayerová, E.Mrhačová, S.Pastyřík). Здійснюються зіставні дослідження чеських народних прикмет зі словацькими (Z.Profantová), російськими (S.Pastyřík, R.Grenarová), серболужицькими (S.Pastyřík). Описуються тематичні поля чеських народних прикмет (Z.Vašků). Традиційно інтерес до чеських прикмет виявляють спеціалісти з історії культури (S.Kovářová, K.Pejml, V.Vondruška), метеорології (J.Munzar, Z.Vašků, V.Vondráček).

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена його спрямуванням на вивчення мовної та етнокультурної специфіки чеських та українських народних прикмет, зокрема дослідженню ономастичного і темпорального планів даних паремій, виявленню способів називання окремих відрізків часу в його аксіологічній маркованості, уточненню функції хрононімів як складових народних прикмет у християнському католицькому та православному народних календарях.

Під народними прикметами (чес. *pranostiky*) у чеських мовознавчих студіях розуміють паремії, які «виражають прогноз, що співвідноситься з погодою, зі змінами в природі та їх впливом на господарську діяльність людини, а також господарські правила й рекомендації, які дають поради щодо термінів цієї діяльності» [16: 132]. Подібно народні прикмети розглядаються й у сучасних східнослов'янських дослідженнях, а саме як «стійкі конструкції, які виражають прогноз щодо метеорологічних явищ або сільського господарства на основі емпіричного досвіду етносу в результаті довготривалої взаємодії з навколишнім середовищем» [3:7]. З даного означення народної прикмети випливає тематичний поділ досліджуваних паремій на дві основні групи: *господарські прикмети*, в яких відображається найрізноманітніші правила та рекомендації щодо сільськогосподарської діяльності (пор.: чес. *Svatý Marek – sad' oharek*; укр. *Огірки садять на Івана Довгого, щоб росли довгі*), та *метеорологічні прикмети*, пов'язані з перебігом погодних умов протягом календарного року (пор.: чес. *Na svatého Jana otevírá se létu brána*; укр. *Після Івана не треба жупана*). Як показують приклади, обидві тематичні групи прикмет є досить близькими у порівнюваних традиціях: господарські прикмети можуть відрізнятися лише тзв. агротехнічними термінами (пор.: чес. *Nejpozději do Zvěstování Panny Marie se má zasít jarní žito*; укр. *Борис на Гліб сіють хліб*), а метеорологічні – переважно тзв. довгостроковими прогнозами, що пояснюються характером клімату на різних територіях (пор.: чес. *Svatý Martin přijíždí na bílém koni*; укр. *Мухайло приїхав на білому коні*). Що ж до метеорологічних прикмет тзв. короточасного прогнозу погоди, то вони надзвичайно близькі (пор.: чес. *Vylézají-li z rybníků a řek hodně žáby – k děšti*; укр. *Озерна жаба вилізла на берег - просить дощу*; чес. *Svrčkové a kobylinky pilně cvrlikají na pěkné počasí*; укр. *До пізньої ночі сюрчать коники - ранок буде тихий і сонячний*). У найновіших чеських дослідженнях народних прикмет [18:14] з числа основних тематичних груп виділяються дві підгрупи, а саме: *фенологічні прикмети*, пов'язані з перебігом сезонних явищ у живій природі (пор.: чес. *Dozrávají-li borůvky, za tři týdny dojde i do žita*; *Křepelka volá na sedláka: už je čas na ten klas!*; пор. укр.: *Лист на дубі розвернеться - добре ловляться цуки*; *Журавель танцює на потепління*) та *хронометричні прикмети*, в яких відображаються відомі людьми астрономічні закономірності, зокрема періоди сон-

цестояння та рівнодення (чес. *O Svatojanské noci si dny podávají ruce; Svatá Lucie ukazuje svou moc, neb nám dává nejdelší noc*), збільшення (чес. *Na Boží Narození o bleší prevalence, na Nový rok o slepičí krok*; пор. укр.: *На Новий рік прибавилось дня на курячий скік*) та зменшення світлового дня (чес.: *K Anně svatý, hodina ze dne se tratí*; пор. укр.: *Варвара ночі ввірвала*) тощо.

Незважаючи на цілком виправданий інтерес вчених до вивчення народних прикмет у традиційному плані, зокрема дослідження їхньої структури, семантики, функцій (М.О.Кулькова, О. Павлова, І.М. Пасічник, Н.Н.Фаттахова, В.К. Харченко, О.Б. Христофорова, М. Čechová), компонентного складу (R. Grenarová, L.Havelková, S.Pastyřík) тощо, останні у предметному відношенні виявляють спорідненість також з народним календарем як системою регламентації річного часу, що «організовує не лише обрядовий цикл і господарську та побутову практику, але значною мірою й вірування і побутування фольклору» [13:9]. За С.С.Срмоленком, «народний календар – це одна з форм існування того, що називають моделлю світу, тобто знакової системи, котра існує в колективній пам'яті етносу як у своїй спосіб організована і в межах річного інтервалу хронологічно впорядкована сума знань про природне та соціальне довкілля відповідної людської спільноти» [2: 80]. В основі слов'янського народного календаря лежить християнський (православний і католицький) календар, який визначає склад, порядок та ієрархію одиниць річного часу, однак змістовий бік народного календаря, тобто інтерпретація свят, періодів і сезонів, ритуальне їх наповнення тощо в цілому не виводяться з християнського вчення, а є органічним компонентом народної традиції [13:10].

Категорія часу є надзвичайно важливою для розуміння народних прикмет як складової народного календаря. Час як одна з основних категорій традиційної картини світу сполучає у собі міфологічне та історичне його сприйняття [11 (1:448)]. Міфологічне сприйняття ґрунтується на циклічності природного часу – змінах пір року, фаз місяця, дня і ночі; історичне сприйняття – на лінійності людського життя, що має початок і кінець. У багатьох слов'янських традиціях майже до наших днів збереглися архаїчні способи вимірювання часу: вдень час вимірювали за положенням сонця над горизонтом, вночі – за положенням зірок на небі; орієнтирами слугувала також поведінка тварин і птахів, спів півня тощо [11(1:449)]. Аналогічні способи застосовувалися й для визначення річного часу: збільшення дня після зимового сонцестояння вимірювали за змищенням сонячного променя в хаті (пор.: чес. «*o slepičí krok*», «*o zaječí skok*», «*o jeden vlas kohouti*», укр. «*на курячий/ заячий скік*» тощо).

Природний час визначається за появою листя, сходами озимини, цвітінням квітів, появою грибів тощо, напр.: чес. *Jsou-li listy na stromech ještě v zajetí, je čas již na setí; Když kvete jalovec – do pudy jarec*; укр. *Коли досягають чорниці – починай косити жито*.

За положенням місяця та інших небесних тіл дізнавалися про найкращі терміни різних видів господарських робіт (чес. *Všechno obilí jest v růstu měsíce zasetí; Hrách, čočka, vikev, fazole, abys v hojnosti měl, musíš tenkrát do země dát, když měsíc spadává; Na novém měsíci nasazují se slepice, aby měly hodně kuřat; svině se dává boukati, aby měla mnoho selat; Ptactvo chytati jest dobře na znamení Skopce, Lva, Panny, a loviti jest dobře na Raku*; укр. *Сій моркву та буряк, як місяць спадає*); про перебіг погодних умов (чес. *Jsou-li rohy mladého měsíce jasně vidět – bude mráz*; укр. *Як місяць народився і водою облився, то*

доці надовго, коли ж **молодик без опадів**, то до тривалої сухої погоди; Якщо у **молодика круті роги**, то на негоду, а **положисті** - на гожу днину).

Одиниці часу та їх позначення у різних локальних традиціях могли відрізнятися від загальноприйнятих. У чеській народній традиції річний час нерідко поділявся не на чотири, а на два сезони – зиму і літо (їх межі в різних регіонах могли бути різними), або навпаки, ділитися на менші відрізки, т.зв. «малі пори року» (чес. *pozimek, podletí, poletí, podzimek, předzima*); більшість з цих найменувань мають прозору мотиваційну структуру і функціонують як у складі старочеських, так і сучасних, народних прикмет, напр.: *Slunce k Váze přiblíží, podzimek jde, léto mizí; Když laštovice letí, jest znamení podletí; Svatý Vavřinec ukazuje, kdy poletí nastupuje*.

Значний інтерес викликає сакральний час, на якому позначився процес взаємовпливів язичницьких і церковно-християнських уявлень про нього. Як зазначає С.М.Толстая, подібно до простору, час наділяється семантикою, сакралізується і включається до системи цінностей. Час може бути чистим, добрим, веселим, і нечистим, небезпечним, злим. Позитивний час – це час життя, час цього земного світу; негативний – час смерті, час відходу в потусторонній світ, час злих сил [14: 62-66]. Небезпечний, недобрий час вимагав спеціальних захисних дій і особливої ритуальної підготовки [11 (1: 450)] (чес.: *Když je zatmění slunce, zavírají se studně, venku se nic nesmí nechati a dobytek se nesmí vyháněti*). Найбільшу небезпеку для людини являв проміжок між північно (зимовим сонцестоянням) і світанком (весною), котрому у традиційному календарі відповідав період Святків (час між Різдом і Водохрещем) та Масниці (карнавалу). Це був час розгулу нечистої сили (тзв. *погані, небезпечні дні*), «перерва» у життєвому часі, розрив циклу, проміжок між смертю та новим народженням, напр. чес.: *Od Božího narození do Tří králů večer, jak slunce zapadne, nic se nepracuje; i dobytek musí být do toho času pokrmený, sice by se ulehl nezdravý; V advent se má málo mluvit: jak Kristus Pán byl v životě svaté Panny uzavřen, tak mají býti ústa zavřena*. Аналогічно оцінюється час літнього сонцестояння (період Івана Купала). «Хороший» час приносив людям здоров'я, щастя, багатство, успіх; «поганий» – хвороби, нещастя, невдачі. Одна й та ж дія чи подія могли дати різний результат залежно від часу, коли були вони відбувалися. З цим пов'язана велика кількість магічних дій, ритуалів, передбачень, заборон, а також прикмет, які припадали на перший день, на початок (року, весни, окремого місяця, дня), напр.: чес. *První pondělí každého měsíce nemá se nic půjčovati, zvláště ne vejce; tím se odnáší štěstí*; на окремі сакральні дати календаря, пор.: чес. *Na sv. Apolenku nesmí se pracovati, sice bolí zuby; Na svatého Valentina nepředou, nešijou, nepletou, sice dostane padoucí nemoc i ten, kdo to dělá, i ten, kdo by to nosil*; укр. *Хто в Маї звінчається, вік буде маяться; На Гліба й Боруса за хліб не берися*.

У системі народного календаря важливе місце мав обрядовий час, який сприймався як розрив звичайного, земного часу і прорив у час сакральний, вічний. На думку вчених, у слов'янській народній культурі протиставлення ритуального (обрядового, сакрального) і звичайного (профанного) часу є ослабленим через високу регламентованість і ритуалізованість повсякденної поведінки (пор. укр. *усьому свій час*) [11 (1:451)]. Наприклад, переважна більшість господарських і побутових дій (оранка, сівба, вигін на пасовище, лікування і под.) були строго регламентовані в часі, пор.: чес. *Jedenáctého týdně po*

Narození Páně má se s celou rukou k pluhu přikročit a země voraná má býti a nemá se ten čas proměškati; укр. *До Миколи не сій гречки, не стрижи овечки*.

Час як форма існування і, відповідно, як вимір світу, представленого в його календарно-паремійній моделі, виявляється в цій моделі у вигляді певних інтервалів, що існують у межах річного циклу [2:89]. Ключовим поняттям аналізу внутрішньої форми народної прикмети є поняття *хрононіма* як вербального репрезентанта часу, який розглядаються нами як у первинній (*roční období, měsíc, den*), так і у вторинній семантичній функції (*svatá Anna, Tři krále, masopust, Medard*). Під хрононімом розуміємо розряд оніма, який позначає відрізок часу, важливий для людської спільноти [9:162], в тому числі власні назви відрізків часу в межах річного інтервалу та номінації християнських свят [13:9]. У досліджуваних чеських та українських народних прикметах роль хрононімів у первинній семантичній функції виконують номінації на позначення пір року (чес. *jaro, léto, podzim, zima*; укр. *весна, літо, осінь, зима*, напр.: чес. *Časné jaro – mnoho vody, jarní deště – mnoho škody; Teplé a suché léto plní sudy*; укр. *Весна наша отець і мати хто не посіє, не буде збирати*); місячів (чес. *leden, únor; březen* і т.д.; укр. *січень, лютий, березень* і т.д., напр.: чес. *Únor vodu spustí, v led mu ji březem zhustí; Dubna měsíce země průchod mívá, bylinami a kvítím se odívá*; укр. *Як мокрий апрель, а сухий май, то буде в клунях раї*) та днів тижня (чес. *pondělí, úterý, středa* і т.д.; укр. *понеділок, вівторок, середа* і т.д., напр.: чес. *Prší-li v pondělí, celý týden bude blátivý*; укр. *Хто в п'ятницю смієця, той в неділю буде плакати*).

Слов'янський народний календар, який за структурою і формою (менше за змістом) є адаптацією канонічного церковного календаря, успадкував від останнього свій головний принцип номінації календарних одиниць – за іменами святих, пам'ять яких приходить на відповідні дати. Значно менша кількість у народному календарі хрононімів, мотивованих подіями християнської історії (напр.: чес. *Boží hod Vánoční, Boží hod Velikonoční, Zjevení Páně (Tři Králů), Očišťování Panny Marii (Hromnice) Mládětek*; укр. *Різдво, Сорок святих, Благовіщення, Великдень, Петрівка*), що, однак, не означає меншу кількість прикмет, з ними пов'язаних (напр., надзвичайним розмаїттям виразів позначені великі християнські свята, такі як Різдво, Великдень тощо). Однак для того, щоб конкретний день отримав свою назву, з усіх імен і подій, з ним співвіднесених, мало бути вибраним одне, найголовніше ім'я чи подія, котрими б і мотивувався даний хрононім. Це означало, на думку С.М.Толстої, що зміна функції антропоніма, тобто перетворення його із власне антропоніма, який позначає конкретну святу особу у складі канонічної календарної формули, в квазі-антропонім мало б відбутися в самому церковному вжитку [13:378]. Щодо складу антропонімів, які виступають у ролі хрононімів у західно- та східнослов'янській календарній системі, то вони є досить різноманітними. Одні з антропонімів є дуже продуктивними щодо «участі» у складі прикмет; інші – малопродуктивними, що пов'язане з семантичним навантаженням самої дати. Багатством прикмет позначені передусім дати, важливі для самої структури народного календаря, як от дати календарного рубежу, що було пов'язано з виконанням важливих видів сільськогосподарських робіт, окремі дати церковного календаря, в тому числі ті, на які припадають великі християнські свята, дати народного календаря, що окреслюють несприятливі періоди і дні у році (чес. *sv. Prokopa, sv. Fabiána a Šebestiána; sv. Lucie, sv. Barbory*; укр. *св. Кузьма й Дем'ян, св. Варвара*) тощо. Дані компоненти-агіоніми (від гр. *ἅγιος* «святий» й *ὄνομα* «ім'я, наймення» [9:27]), що

водночас тут є і назвою певної дати сакрального року (*Svatý Vavřinec dělá znám konec; Svátá Dorota donese skřivánka v košíčku*; укр. *Мокрица осінь приносить*) та геортоніми (від гр. 'εορτή «свято» й 'ὄνομα «ім'я, наймення» [9:48]) у складі народних прикмет виконують роль хрононімів у вторинній семантичній функції, напр.: чес. *Kolik dešťů před Velikonoce, tolik dešťů v srpnu*; укр. *Друга Пречиста дощем поливає; Єжелі на Стрітєня метіль дорожу перемітає, то корм підмітає*.

У ролі хронологічного маркера у складі народних прикмет можуть виступати також окремі календарні події, дата яких визначається з опорою на дати церковного календаря, напр.: *Masopust/ Масляниця* у значенні 'останні дні карнавалу' (чес. *Masopust na slunci, potlázka u kamen*; укр. *Масляниця – баламутка: обіщала масла й сиру, та не хутко*). До них примикають назви етнометеорологічних періодів (як народні, так і пов'язані з календарем), напр.: чес. *medard, ledoví muži, babí léto*; укр. *бабине літо* тощо. Усі ці найменування можуть функціонувати як самостійно у ролі хрононіма, так і виконувати цю роль у ширшому контексті, напр.: чес. *Medardova kápě čtyřicet dní kape; Deště ledových mužů i uplakané Žofie nosí zkázu; Vabí léto – léto na odchodu*; укр. *Бабське літо до Петра тільки; Бабине літо непогідне - осінь суха*. Як показує досліджуваний матеріал, вживання хрононіма саме у вторинній семантичній функції є притаманним значній частині як чеських, так і українських, народних прикмет (напр.: чес. *Na svatého Víta celou noc svítá; Panny Marie narození, vlaštoviček rozloučení*; укр. *До Іллі хмари ходять за вітром, а з Іллі проти вітру*). Для народного календаря є властивим явище надання датам, які визначаються з опорою на дати церковного календаря, народних назв, які й виступають у ролі хронологічного маркера у складі прикмет, напр.: чес. *Rozsévá-li fušánek snih, rozsévá houby; Na ostatky lužky, budou jabka a hrušky; Na Škaredou středu už nerada předu*; укр. *Похвала похвалиця, а Вербна поставиця, а Біленька побілисть; Іван Пісний настав, літо красне забрав*.

Роль хрононімів у вторинній семантичній функції у складі прикмет виконують також компоненти-фітоніми (чес. *Čím kvete trní později, tím méně bude obilí*; укр. *Розпутився дуб – пора сіяти горох*) та зооніми (чес. *Když laštovice letí, jest znamení podletí*; укр. *Закумкали жаби – можна садити кукурудзу*). Серед старочеських народних прикмет зустрічаються мікротексти, у яких у ролі темпоральних маркерів виступають назви знаків зодіаку: чес. *Slunce k Váze přiblíží, podzimek jde, léto mizí; Slunce na Štíra vstupuje, dlouhosti dnův ukracuje*.

Таким чином, у чеських та українських народних прикметах яскраво відображається національна специфіка кожного з етносів, що, зокрема, виявляється у їх компонентному складі. Народні прикмети як складова народного (чеського, українського) календаря, особливо багаті на компоненти-хрононіми, які у складі даних мікротекстів виступають як у первинній семантичній функції, позначаючи точні часові відрізки у межах загально-річного інтервалу, так і у вторинній семантичній функції, позначаючи назви християнських свят, в тому числі й їх народні назви. Роль хрононімів у вторинній семантичній функції у складі як чеських, так і українських, прикмет можуть виконувати також інші компоненти, зокрема лексеми-зооніми та фітоніми, а в старочеських прогностиках і лексеми-астроніми.

Порівняння народних прикмет у чеській та українській мовах показує як їхню подібність, так і відмінність. Подібними є тематичні групи прикмет (в обох традиціях види-

ляються господарські та метеорологічні прикмети, які відрізняються лише тзв. агротехнічними термінами та довгостроковими прогнозами погоди). Відмінним є компонентний склад прикмет у порівнюваних мовах – йдеться про хрононіми (агіоніми та геортоніми), що пов'язано з різним набором імен святих католицького та православного календарів, які спричинилися до утворення народних прикмет.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у поглибленні вивчення співвідношення змісту та форми народних прикмет у різних слов'янських мовах, зокрема в плані текстуально-структурних, когнітивних, прагма- й етнолінгвістичних характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агапкина Т.А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл / Татьяна Алексеевна Агапкина. – М.: Индрик, 2002. – 814 с.
2. Єрмоленко С. С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць. Монографія. / С. С. Єрмоленко – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2006.– 384 с.
3. Кулькова М.А. Семантика і прагматика німецьких і руських народних примет (лінгвокультурологічний підхід) // автореф. дисс.... канд. філол. наук: 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание" / Мария Александровна Кулькова. – Казань 2005. – 23 с.
4. Максимович М. Дні та місяці українського селянина / Михайло Максимович. – К.: Обереги, 2002. – 189 с.
5. Матвеева Н., Голобородько А. Святі і свята України / Наталія Петрівна Матвеева, Андрій Ростиславович Голобородько. – Київ: Преса України, 1995. – 239 с.
6. Пасічник І.М. Поетика українських народних прикмет: автореф. дис. кандидата філол. наук: 10.01.07 «Фольклористика» / Інна Миколаївна Пасічник. – К., 2003. – 14 с.
7. Пермяков Г. Л. От поговорки до сказки (Заметки по общей теории клише) / Григорий Львич Пермяков. – М., 1970. – 212 с.
8. Пермяков Г. Л. К вопросу о структуре паремнологического фонда / Григорий Львич Пермяков. – М.: Наука, 1975. – С.247-274.
9. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Наталья Подольская. – М.: Наука, 1978. – 199 с.
10. Скуратівський В. Місяцелік. Український народний календар/ Василь Скуратівський. – К: Мистецтво, 1993. – 207 с.
11. Славянские древности. Этнолингвистический словарь: в 5 т. / [отв. ред. Н. И. Толстой]. – М.: Международные отношения, 1995. – Т. 1: А – Г – 1995. – 584 с.
12. Толстая С.М. Аксиология времени в славянской народной культуре / С.М. Толстая // История и культура. – М., 1991. – с.198-212.
13. Толстая С. М. Полесский народный календарь / Светлана Михайловна Толстая. – Москва 2005. – Т. 1 – 392 с.
14. Українські приказки, прислів'я і таке інше / [укл. М. Номис]. – К.: Либідь, 1993. – 768с.
15. Bartoš F. Moravsky lid. Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy / František Bartoš. – V Telči: Nákladem českého knihkupectví Emila Šolce. – 1892. – 323 s.
16. Čechová M. Pragmatický a jazykový charakter pranostik/ Marie Čechová // Naše řeč, 83. – 2000. č. 3. – S. 132-139.

17. Čelakovský F.L. Mudrosloví národu slovanského ve příslovích / František Ladislav Čelakovský. – Praha: Lika Klub, 2000. – 926 s.
18. Vašků Z. Velký pranostikon / Zdeněk Vašků. – Praha: Academia, 1998. – 376 s.
19. Velký Slovanský kalendář. Lidové pranostiky. – Praha-Karlín: Nakladatelství Rudolfa Storcha, 1913. – S. 145-156.
20. Zahradník I. Rady Evermoda Jiřího Košetického z roku 1690 na každý měsíc/ Izidor Zahradník // Český lid. – 1900. – R.3-4. – S. 214-215.